

חוק לישראל

עריכה שיטתית ועדכנית של המשפט העברי

כיסוד לחקיקה ולפסיקה

על פי סדר חוקי מדינת ישראל

בעריכת נחום רקובר

מיכאל ויגודה

השבת אבדה

ספרית המשפט העברי

ספרית המשפט העברי

משרד המשפטים

מורשת המשפט בישראל

הקרן לקידום המשפט העברי

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לחרגם, לאכסן במאגר מידע
לסדר או לקלוט בכל דרך ובכל אמצעי אלקטרוני אופטי או מכני או
אחר — כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה



כל הזכויות שמורות

מורשת המשפט בישראל

ת"ד 7483 ירושלים 91074

תשנ"ב — 1991

ירושלים

הקדמה

החיבור שלפנינו, העוסק בדיני השבת אבדה, מצטרף לחיבורים אחרים, המתפרסמים בימים אלה במסגרת הסדרה 'חוק לישראל': ערבות, נזיקין, עשיית עושר ולא במשפט. מגמת סדרת מחקרים זו היא רב-תכליתית: היא מפנה את השופט אל מקורות המשפט העברי בכל עניין שנידון בחוק, כשיש במקורות המשפט העברי כדי להבהיר את רקעו, ומסייעת בידו להכריע בעניינים שלא נידונו בחוק, על פי הוראות חוק יסודות המשפט, התש"ס-1980; המחוקק ייעזר בחיבור זה בעת שיבוא לשכלל את החוק הקיים בעזרת המורשת המשפטית שלנו; שוחרי תורה ומשפט יתבסמו מלימוד תחום מיוחד זה; וכל אדם שירצה לקיים את מצוות השבת אבדה כתיקנה, הרי שלו לפניו.

החובה המוטלת על האדם להשיב אבדה, שהיא בעיקרה מעשה חסד, הופכת, לאחר נטילת האבדה, לחובה משפטית של השבת האבדה, וחובה זו משיקה לעתים גם לאיסור גנבה. נושא זה, שהוא מוסרי ביסודו, אפשר ליטול אותו כמעט כמות שהוא, על קרכו וכרעיו, ולהנחות על פיו את אורחות חיינו, שיהיו ניוסדות על אדני המוסר ויחסי הרעות הנאותים בין אדם לחברו, שקבעו חכמינו במקורות היהודיים.

נאמר עתה מלים אחדות על תולדותיו של חיבור זה. הצעת חוק בנושא השבת אבדה הוכנה על ידי ועדה ציבורית שנתמנתה על ידי שר המשפטים. בשלבי הכנתו של החוק בוועדה, ערכתי מחקר השוואתי בין הוראות הצעת החוק לבין מקורות המשפט העברי, והוא נתפרסם במסגרת 'סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי'.¹ במסגרת הסדרה 'חוק לישראל', הועמדה המשימה לבחון את הלכות המשפט העברי כתחום השבת אבדה לפרטיהן, בזיקה לחוק השבת אבדה, התשל"ג-1973.

בתחילתו של מחקר זה נעשתה העבודה בנושא השבת אבדה על ידי חוקרים אחדים, ובהם הרכ הרצל הנקין, שהתרכז בעיקר בסעיף 2 של החוק. לאחר מכן קיבל על עצמו עו"ד מיכאל ויגודה לגבש את הדברים, לשכללם ולסדרם, והוא שהביא את החיבור לידי סיום.

הרב זלמן נחמיה גולדברג, דיין בית הדין הרבני בירושלים, קרא את החיבור, והעיר הערות חשובות ומועילות. ד"ר יחיאל קארה שכלל את החיבור מבחינה לשונית, מר רפי יעקובי סייע בהכנת המפתחות, ומר אריאל ורדי יעץ בעניין עיצוב הספר. תודתנו נתונה בזה לכל אחד על תרומתו.

בס"ד, ירושלים
תמוז תשנ"א

נחום רקובר

¹ ראה: נחום רקובר, השבת אבדה, סדרת מחקרים וסקירות במשפט העברי, חוברת טו, ירושלים תשל"א.

תוכן העניינים

הקדמה ה

התוכן לפרטיו ט

מבוא 1

סעיף 1 הגדרות 3

סעיף 2 חובת המוצא 19

סעיף 3 אבדה שנמצאה ברשות הזולת 53

סעיף 4 אבדה שלא נמצאו בעליה 69

סעיף 5 פדיון האבדה 81

סעיף 6 מכירת האבדה 91

סעיף 7 נכס שהוזנח 101

סעיף 8 נכס של נעדר 109

מפתחות 115

חוק השבת אבידה, התשל"ג-1973 133

התוכן לפרטיו

הקדמה ה

מבוא 1

סעיף 1: הגדרות

פרק ראשון: הגדרת אבדה 5

- א. מהי אבדה? 5
 - 1. הקדמה 5
 - 2. "מיטלטלין שאבדו" 6
 - 3. מיטלטלין שיצאו משליטת הבעלים 9
 - 4. אבדה מדעת 11
- ב. מיטלטלין ומקרקעין 13
- ג. מקרים מיוחדים 14
 - 1. הפקר וספק הפקר – "לבעליהם" 14
 - 2. אבדה עתיקה 15

פרק שני: הגדרת המונח "בעל" 16

- א. בעל לרבות שומר – "מי שזכאי להחזיק בה" 16
- ב. נכס שאבד לשומר 16
- ג. השכת אבדה לשומר 17
- ד. ייאוש על ידי שומר 17
- ה. זכות המוצא כלפי השומר 18
- ו. השומר וזכות הפדיון 18

סעיף 2: חובת המוצא

פרק ראשון: הקדמה 21

- א. המוצא כגנב 21
- ב. המוצא כשומר 22

פרק שני: מיהו המוצא? – "המוצא אכידה" 23

פרק שלישי: הנטילה – "ונוטלה" 28

- א. פעולת הנטילה 29
- ב. כוונת הנטילה 31
 - 1. נטילה בשגגה 31

התוכן לפרטיו

2. הנוטל על מנת להחזיר את האבדה למקום שנמצאה בו 31
3. נטילה בלי ידיעת הנוטל — קניין חצר וקניין ארבע אמות 32
- ג. חזרה מנטילה 33
 1. כללי 33
 2. המוצא מנוע מלהשיב 34
 3. חזרה לטובת האבדה או לטובת הבעלים 34
- ד. נטילה על ידי אדם אחר 36
 1. כללי 36
 2. נטילה על ידי אישה 37
 3. נטילה על ידי קטן 38
- פרק רביעי: חובת השבה — "חייב להשיבה לבעלה" 39
 - א. מקום ההשבה ואופן ההשבה 39
 - ב. זיהוי הבעלים 41
 1. סימני זיהוי 41
 2. טביעת עין 43
 3. עדים 43
 4. נאמנות 43
- פרק חמישי: חובת הודעה למשטרה — "או להודיע עליה
 - א. בהקדם למשטרה" 44
 - א. הודעה כתלופה להשבה 44
 - ב. תוכן ההודעה 45
- פרק שישי: סייג לחובת ההשבה — "בעל האבדה התייאש
 - ממנה מחמת מיעוט שוויה" 47
 - א. הפקעת הבעלות 48
 - ב. ייאוש בעלים 48
 - ג. מיעוט שוויה של האבדה 50
- פרק שביעי: אפשרות מסירה למשטרה — "הודיע המוצא
 - למשטרה, רשאי הוא למסור לה את האבידה" 51
- פרק שמיני: חובת מסירה למשטרה — "והוא חייב
 - לעשות כן אם היא דרשה זאת ממנו" 52

סעיף 3: אבדה שנמצאה ברשות הזולת

- פרק ראשון: הקדמה 55
- פרק שני: "המוצא אבידה ברשותו של אדם אחר" 57
 - א. אבדה שהמוצא רשאי ליטול אותה לעצמו 57
 1. הגדרת "רשות" 57
 - (א) רשות היחיד הסגורה לרבים 58
 - (ב) רשות היחיד הפתוחה לרבים 59
 2. הגדרת "בעל הרשות" 60
 - ב. אבדה שהמוצא אינו רשאי ליטול אותה לעצמו 62
 1. אבדה שאין לגעת בה — דרך הנחה 62
 2. אבדה שחובה להשיבה — דרך נפילה 63

התוכן לפרטיו

- פרק שלישי: חובת ההודעה והמסירה – "חייב להודיע עליה לבעל הרשות ולמסרה לו לפי דרישתו" 65
- א. מועד ההודעה 65
- ב. מעמדו של המוצא המקורי לאחר המסירה 66
- פרק רביעי: בעל הרשות כמוצא – "יראו אותו כמוצא" 67

סעיף 4: אבדה שלא נמצאו בעליה

- פרק ראשון: הקדמה – מטרת הסעיף: פרס, שכר או פיצוי למוצא? 71
- פרק שני: "לא נתגלה בעל האבידה תוך ארבעה חרשים" 73
- פרק שלישי: ייאוש בעלים – "יראו כאילו התייאש ממנה" 74
- א. הגדרתו 74
- ב. תוצאותיו 75
- ג. נטילת אבדה קודם ייאוש (כאיסורא אתא לידיה) 76
1. כאבדה שיש בה סימן 76
2. כאבדה שאין בה סימן (ייאוש שלא מדעת) 77
- פרק רביעי: "התקופה האמורה תתחיל מהיום שהודיע למשטרה על האבידה" 78
- פרק חמישי: השבת אבדה לפנים משורת הדין 79

סעיף 5: פדיון האבדה

- פרק ראשון: הקדמה 83
- פרק שני: הזכות לפדות את האבדה – "זכאי... לפדותה" 83
- פרק שלישי: החובה לשלם תמורת פדיון האבדה – "לפדותה... בתשלום שוויה" 83
- פרק רביעי: הזכות לפדות את האבדה ממי שקיבלה במתנה – "לפדותה... ממי שרכש אותה מן הזוכה שלא בתמורה" 86
- פרק חמישי: גדרו המשפטי של הפדיון 87
- א. הפדיון כמכר חדש – "בתשלום שוויה בזמן הפדיון" 87

התוכן לפרטיו

ב. הוצאות המוצא קודם הפדיון 88

פרק שישי: סייג לזכות הפדיון — "זולת אם חל בה שינוי של ממש" 88

סעיף 6: מכירת האבדה

פרק ראשון: הקדמה 93

א. שיקולים למכירת האבדה 93

ב. מכירת האבדה — חובה או רשות? 94

פרק שני: מכירת האבדה — באילו נסיבות? 94

א. "אבידה שהיא נכס שעלול להתקלקל" 94

ב. "אבידה שהיא נכס שעלול... לאבד שיעור ניכר משוויו" 96

ג. "הוצאות שמירתו אינן סבירות לעומת שוויו" 96

ד. "אבידה שהיא בעל-חיים" 96

ה. אבדה שאפשר לקנות כמוה בשוק 97

פרק שלישי: דרך המכירה 98

א. "בדרך סבירה" 98

ב. "לאחר שהודיע על כך למשטרה" 99

פרק רביעי: דמי הפדיון — "נמכרה האבידה, יבוא...

הפדיון במקומה" 99

א. זכות הקניין בדמי הפדיון, למי? 99

ב. אחריות המוצא לדמי הפדיון 100

סעיף 7: נכס שהוזנח

פרק ראשון: הקדמה — ספק היגוח, ספק אבדה, ספק

הפקר 103

פרק שני: "נכס שהופקד" 104

פרק שלישי: "או הושאר" 106

פרק רביעי: "בעל המוסד או המקום — כמוצא" 107

פרק חמישי: כוחם של תנאי הפקדה 108

התוכן לפרטיו

סעיף 8: נכס של נעדר

פרק ראשון: הקדמה 111

פרק שני: "מיטלטלין" 112

פרק שלישי: "של אדם שעקבותיו נעלמו" 112

פרק רביעי: "או שנפטר ויורשיו אינם ידועים" 113

פרק חמישי: זכייה בנכס של נעדר 114

מפתחות

מפתח העניינים 117

מפתח המקורות 123

חוק השבת אבידה, התשל"ג-1973 133

כי תפגע שור אויבך או חמורו תועה, השב תשיכנו לו (שמות כג, ד).

לא תראה את שור אחיך או את שיו נדחים והתעלמת מהם, השב תשיכם לאחיך. ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו, ואספתו אל תוך כיתך, והיה עמך עד דרש אחיך אותו, והשבותו לו. וכן תעשה לחמורו וכן תעשה לשמלתו וכן תעשה לכל אבדת אחיך אשר תאבד ממנו ומצאתה, לא תוכל להתעלם (דברים כב, א-ג).

מבוא

דיני השבת אבדה מקורם במקרא, ואף על פי שלא כל הפרטים נידונים בו, הרי עקרונות יסוד אחדים עולים כבר מתוך הכתוב: איסור התעלמות מאבדה, דהיינו חובת נטילתה כדי להשיבה; חובת ההשבה; חובת הטיפול באבדה משעת נטילתה ועד להשבתה.

בתורה שבעל פה – במשנה, בתלמוד, בספרות הפוסקים ובספרי השו"ת – פותחו ונתפרשו העקרונות בדבר השבת אבדה הלכה למעשה, ובהם: כיצד לזהות את בעל האבדה; מה דינה של אבדה כאשר אין בידי המוצא לברר את זהות הבעלים; מה דינה של אבדה שנמצאה ברשות הזולת; מהו היקף חובת הטיפול באבדה. שאלות אלה, ועוד הרבה שאלות אחרות, נידונו בהרחבה במקורותינו. הפרק השני של מסכת בבא מציעא עוסק כולו בענייני השבת אבדה. הרמב"ם הקדיש לסוגיה זו שמונה פרקים בספרו "היד החזקה" (הלכות גולה ואבדה). ר' יוסף קארו דן בהלכות אלה בשולחן ערוך, חושן משפט, הלכות אבדה ומציאה, סימנים ונט"דעא. ואין צריך לומר, שבספרות השו"ת יש מאות תשובות בעניין השבת אבדה.

לחוק השבת אבדה, שחוקקה הכנסת, זיקה חזקה למקורות המשפט העברי, והוא יונק מהם. שמו של החוק בגלגולו הראשון היה "חוק הטיפול באבידות"¹, אולם לאחר דיון בכנסת² הוחלט להמיר את שמו ל"חוק השבת אבידה", כדי לבטא את הזיקה למקורות אלו. עם זאת, בנושאים אחדים יש הבדלים בין החוק לבין המשפט העברי. כאן נעמוד בקווים כלליים על השווה והשונה בין המשפט העברי והוראות החוק:

א. החוק³ מטיל חובה על מי שנוטל אבדה להשיבה לבעליה או להודיע עליה למשטרה, אולם אין בחוק חובה ליטול את האבדה. לעומת זאת, יש במשפט העברי חובה דתית-מוסרית על מי שרואה אבדה או יודע על קיומה ליטול אותה על מנת להשיבה⁴. החובה שלא להתעלם מן האבדה הביאה את החכמים לפתח הגדרות מדויקות למושג אבדה, כדי שהמוצא נכס ידע אימתי מוטלת עליו חובת השבה, אימתי אסור לו ליטול את הנכס, כדי שלא ייחשב גנב או מזיק, ואימתי הוא רשאי ליטול את המציאה לעצמו⁵.

¹ הצעות חוק, התשל"א, עמ' 165.

² דברי הכנסת, כרך 60, עמ' 2369-2370 וכרך 67, עמ' 3596. וראה: נ' רקובר, המשפט העברי בחקיקת הכנסת, ירושלים התשמ"ט, עמ' 837, 838, 840.

³ בסעיף 2.

⁴ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רנט, סעיף א. ראה להלן בהרחבה בדיונונו על סעיף 2.

⁵ ראה להלן בהרחבה בדיונונו על סעיף 1 ועל סעיף 7.

מבוא

ב. גם המשפט העברי וגם החוק מכירים באפשרות של המוצא לזכות במציאה לעצמו, אלא שדרכי הזכייה בחוק ובמשפט העברי שונות בכמה עניינים. המשפט העברי הכיר במושג "יאוש", וקבע שאם התייאשו הבעלים מן האבדה לפני שניטלה, זכאי המוצא ליטול את האבדה לעצמו⁶. ולצד שני, אם ניטלה האבדה לפני יאוש, לא יוכל המוצא לזכות בה לעולם⁷. לעומת זאת, אמנם אימץ החוק את המונח העברי "יאוש", ואף קבע שהמוצא זוכה באבדה כאשר "יראו [את הבעלים] כאילו התייאש ממנה"⁸. אולם החוק קבע גם, ש"יאוש" אינו מתקיים אלא אם כן חלפו ארבעה חודשים מיום הנטילה⁹. ואף באבדה פעוטת ערך, שהכיר בה החוק באפשרות של יאוש מידי¹⁰, לא הבחין החוק בין נטל המוצא את האבדה לפני יאוש הבעלים לבין נטלה לאחר היאוש.

ג. הנוטל אבדה ואינו מטפל בה בהתאם להוראות החוק, צפוי לעונשים הקבועים בסעיף 9 לחוק; אם הוא מחזיק בנכס לעצמו הוא גם נחשב לגנב, בהתאם לסעיף 383(ג) לחוק העונשין, התשל"ז-1977. גם המשפט העברי רואה כגנב את מי שנוטל את האבדה לעצמו במקום להשיבה לבעליה¹¹.

ד. לבסוף נעיר עוד הערה מתודולוגית. מבחינה מושגית, חובת השבת אבדה נתפרשה במשפט העברי פירוש רחב ביותר, והיא כוללת את הדרישה להציל את הזולת מהפסד. כל מעשה הצלה נתפס כהשבת אבדה. כך פירשו חכמים את הפסוק: "וכן תעשה לכל אבדת אחיך"¹². לעניין זה הוזכרו מושגים כגון "אבדת קרקע"¹³ (הצלת קרקע משיטפון), "אבדת גופו"¹⁴ (הצלת חיים ושלמות הגוף), ואף "אבדת רוחו"¹⁵ (הצלה מפני איסור). אם כן, חובת השבת אבדה חלה על כל סוגי הנכסים או האינטרסים של הזולת העומדים בסכנה. לעומת זאת, העדיף החוק את החלוקה המעשית בין השבת נכס שאבד לבין הצלת הזולת מהפסד – פעולה לשמירת עניין הזולת. השבת נכס הוסדרה בחוק השבת אבדה (ולכן צומצמה הגדרת האבדה לנכס מיטלטל, שרק לגביו אפשר לכצע פעולת השבה¹⁶), ואילו פעולות שנעשו לשמירת עניין הזולת, הוסדר דינן בסעיף 5 לחוק עשיית עושר ולא במשפט, התשל"ט-1979. לכן, בפירושו לחוק השבת אבדה לא נדון בכל הסוגיות השייכות לפי העניין לסעיף 5 לחוק עשיית עושר; סוגיות אלו, כגון זכויות המשיב ל"פיצוי" על הוצאותיו או הפסד השתכרותו או נזקיו יידונו במסגרת הפירוש לאותו חוק.

⁶ שולחן ערוך, חושן משפט, סימן רסב, סעיף ג.

⁷ שולחן ערוך, שם. יחד עם זאת, חובת הטיפול באבדה אינה חובה שאין לה סוף. ראה דיונונו על סעיף 6.

⁸ לשון סעיף 4 לחוק.

⁹ ראה הרישא של סעיף 4.

¹⁰ ראה סעיף 2(א) לחוק.

¹¹ ראה על כך בראש דיונונו על סעיף 2.

¹² בבא מציעא לא ע"א; רמב"ם, הלכות גולה ואבדה, פרק יא, הלכה כ.

¹³ שם.

¹⁴ בבא קמא פא ע"ב.

¹⁵ ראה: מנחת חינוך, מצווה רלט, אות ד.

¹⁶ אולם ראה ביקורתנו על הגדרה זו, להלן בדיונונו על סעיף 1, ליד ציון הערה 57.